

तदेवाह ॥ धर्मइति ॥ धर्मः सर्वपुरुषार्थेषु उत्तमः श्रेष्ठः ॥ प्रतिष्ठितं प्रशस्तं कारणं ॥ एतदुत्तमं पितुर्वचनं धर्मसंश्रितमपि वने तपस्यया तपस्विरक्षणेन च धर्मलाभात् ॥ अतोऽवश्यं कर्तव्यं तद्वच इति भावः ॥ अत्रोत्तममित्यस्य त्रैलोक्यसुखदत्त्वेनोत्तममिति व्यंग्यं ॥ ४१ ॥ पितृवाक्यकरणस्य प्रतिज्ञातत्वादपि तदुल्लंघनमनुचितमित्याह ॥ संश्रुत्येति ॥ प्रतिज्ञाय तथा मोघं ॥ ४२ ॥ इदं सपत्न्याः कैकेय्यावचनं न पितुस्तत्राह ॥ सोहमित्यादि ॥ ४३ ॥ अनार्यामिति पितरं बध्वा हत्वा वा राज्यं कर्तव्यमित्येवमधर्म

धर्मो हि परमो लोके धर्मे सत्यं प्रतिष्ठितं ॥ धर्मसंश्रितमप्येतत्पितुर्वचनमुत्तमं ॥ ४१ ॥ संश्रुत्य च पितुर्वाक्यं मातुर्वा ब्राह्मणस्य वा ॥ न कर्तव्यं तथा वीरधर्ममाश्रित्य तिष्ठता ॥ ४२ ॥ सोहं न शक्यामि पुनर्नियोगमतिवर्तितुं ॥ पितुर्हि वचनाद्वीरकैकेय्याहं प्रचोदितः ॥ ४३ ॥ तदेतां विस्मृजानार्या क्षत्रधर्माश्रितां मतिं ॥ धर्ममाश्रयमातैर्क्षयं मदुद्धिरनुगम्यतां ॥ ४४ ॥ तमेव मुक्त्वा सौहार्दाद्भातरं लक्ष्मणाग्रजः उवाच भूयः कौसल्या प्रांजलिः शिरसानतः ॥ ४५ ॥ अनुमन्यस्व मां देवि गमिष्यं तमि तो वनं ॥ शापिता सिममप्राणैः कुरुस्व स्य यना नि मे ॥ ४६ ॥ तीर्णं प्रतिज्ञं श्रवणात्पुनरेष्याम्यहं पुरीं ॥ ययातिरिव राजर्षिः पुरा हित्वा पुनर्दिवं ॥ ४७ ॥ शोकः संधार्यतां मातर्हृदये साधुमा शुचः ॥ वनवासादिरेष्यामि पुनः कृत्वा पितुर्वचः ॥ ४८ ॥ त्वयामया च वैदेह्या लक्ष्मणेन सुमित्रया ॥ पितुर्नियोगे स्थातव्यमेष धर्मः सनातनः ॥ ४९ ॥ अं वसंभृत्य संभारान्दुःखं हृदि निगृह्य च ॥ वनवासकृता बुद्धिर्मम धर्म्यानुवर्त्यतां ॥ ५० ॥ एतद्वचस्तस्य निशम्य माता सुधर्म्यमव्यग्रमविक्लवं च ॥ मृतं वसंज्ञां प्रतिलभ्य देवी समीक्ष्य रामं पुनरित्युवाच ॥ ५१ ॥ विषयां मतिं ॥ मदुद्धिः पितृवाक्यकरणरूपा ॥ अनु

गम्यतां अनुवर्त्यतां ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ शापितासि शपथं प्रापितासि ॥ गमननिरोधं मा कुर्वति शेषः ॥ ४६ ॥ दिवं हित्वा भूमौ पतितः पुनर्दिवं यथागतस्तथेत्यर्थः ॥ ४७ ॥ पुनरेष्यामीत्यन्वयः ॥ ४८ ॥ पितुः राज्ञो दशरथस्य ॥ ४९ ॥ संभारानभिषेकसंभारान् निगृह्य निवार्य अनुवर्त्यतां त्वयाऽनुमन्यतामित्यर्थः ॥ ५० ॥ सुधर्म्यं धर्मयुक्तं ॥ अव्यग्रं धैर्ययुक्तं ॥ अविक्लवं अकातरं ॥ मृतेव मूर्छितेति यावत् ॥ ५१ ॥